

Posudek disertační práce PhDr. Aleny Novotné *Výuka syntaxe českého jazyka na měšťanských školách v letech 1918–1939*

Posudek je zpracován podle požadované osnovy:

1. Aktuálnost zvoleného tématu

Předkládaná práce PhDr. Aleny Novotné je příspěvkem k historii vyučování českému jazyku. Z hlediska tohoto zaměření zvolila autorka téma poněkud úzké, zpracovává je však do hloubky. Každý odborník by měl znát historii svého oboru, minimálně proto, aby neobjevoval již objevené. Pohled „zpět“ může být v mnohém inspirativní a v tomto smyslu je vždy aktuální. Pokud jde o historii vyučování českému jazyku je pak takový pohled žádoucí, neboť syntetických a specializovaných prací věnovaných této historii není v české lingvodidaktice mnoho.

Těžko mohla autorka při přípravě svého vědeckého projektu předvídat, že právě v době, kdy bude výsledky své práce předkládat k obhajobě, bude otázkou tzv. školních větných rozborů (a tedy výuka syntaxe) tématem řešeným na stránkách českých novin, nicméně stalo se, což zdánlivě přidává na aktuálnosti uvedeného tématu. Zdánlivě ovšem proto, že i bez zmíněného novinářského příspěví je dnes otázka syntaxe a jejího vyučování jedním ze základních problémů lingvodidaktiky češtiny při hledání a nacházení vztahu mezi kognitivními strukturami žáka a strukturami jazykového systému při uplatnění konstruktivistického přístupu v edukaci českého jazyka.

2. Splnění cíle disertace

Cílem disertace bylo podle autorky podat charakteristiku pojetí výuky syntaxe na měšťanských školách v letech 1918–1939 a rozhodnout, do jaké míry může být zjištěný stav inspirací pro současnou didaktiku syntaxe. Pro splnění vytčených cílů autorka soustavně sleduje společensko-politickou situaci dané doby a její odraz ve správě měšťanské školy i pedagogiky obecně, shrnuje poznatky o vzdělávání učitelů obecných a měšťanských škol, analyzuje vztah lingvistiky a vyučování českému jazyku v meziválečném období, pojetí výuky na měšťanských školách, sleduje zpracování syntaxe v dobových mluvnicích, analyzuje metodické příručky a učebnice českého jazyka pro měšťanské školy, podrobně zpracovává jednotlivá syntaktická témata v uvedených materiálech včetně užití terminologie a typologie cvičení pro fixační fázi osvojované látky žáky. Zasazuje tak řešený problém do kontextu společensko-politického, pedagogického, lingvistického i lingvodidaktického v konkrétním prostředí měšťanské školy, přičemž vždy konfrontuje zjištěnou historickou situaci se současností, popř. nachází paralely se současným stavem výuky syntaxe na ZŠ. Vzhledem k širší záběru a hloubce zpracování dochází k zajímavým závěrům, s nimiž lze jednak souhlasit, jednak je lze považovat za doklad splnění vytčených cílů disertace.

3. Zvolené metody disertace

Základní metodou, kterou autorka zpracovala celou svou práci, je metoda obsahové analýzy a interpretace zjištěných skutečností. Jde o základní metodu historických prací, pro sledované období pak o metodu jedinou možnou vzhledem k jeho časové odlehlosti. Jistě by bylo zajímavé dokreslit zjištěná fakta metodou rozhovoru s aktéry výuky na měšťanské škole, což však dnes již není možné, neboť i nejmladším žákům, kteří ve sledovaném období měšťanskou školu mohli navštěvovat, je dnes nejméně 85 let, a pokud by se autorce vůbec podařilo některé takové žáky nalézt, výpovědní hodnota jejich vzpomínek by mohla být z různých důvodů sporná. Sama autorka upozorňuje na možnosti zpracování ještě dalších textů kromě těch, které do své práce zahrnuje, a to dochovaných písemných příprav učitelů, školních sešitů, písemných prací žáků, jež by byly možným dokladem toho, s jakým efektem byly teoretické požadavky na výuku syntaxe realizovány v praxi, a v případě učitelských

příprav na výuku by mohly přinést i subjektivní hodnocení edukační situace, co do užití výzkumné metody by však takové materiály mohly být podrobeny opět obsahové analýze. Autorčin postup proto hodnotím jako adekvátní situaci a volbu metody disertace jako vhodnou.

4. Výsledky disertace, nové poznatky, jež disertace přinesla

Disertace přináší naprosto zřetelné doklady pro to, co mohlo být dříve jednak tušeno, jednak vyvozeno z některých dílčích skutečností, a to jednoznačnou charakteristiku lingvodidaktického pojetí syntaxe ve sledovaném období – pojetí založeného na historizující koncepci Jana Gebauera odpovídající celkové charakteristice jazykového vzdělávání preferující jazykovou správnost. Současně potvrzuje jistou setrvačnost školy a nepružnost její reakce na nové poznatky v lingvistickém základu vyučování českému jazyku. Škoda jen, že se autorka více neponořila do identifikace příčin tohoto stavu. Z dikce jejího textu lze usoudit, že jednou z možných příčin bylo jisté „vyčerpání energie“ pedagogů poměrně úpornou, ale nakonec vítěznou (i když nikoli definitivně, jak ukazují někteří současní kritici školy) konfrontací s agramatismem, takže na aplikaci funkční teorie spisovného jazyka, která od 30. let po celé 20. století zásadně ovlivnila nejen českou, ale i světovou lingvistiku, patrně nezbyly síly, avšak explicitně k takovému závěru autorka nedochází.

Velkým kladem předkládané disertační práce je shromáždění značného množství dokladového materiálu a soustavná analýza primárních pramenů. Přesto se autorka dopouští jistého schematismu, a to konkrétně v kapitole 1.5 *Shrnutí dosavadních výzkumů*, kde pouze konstatuje výčet informačních zdrojů, blíže je však nekomentuje.

Zásadní význam má pak kapitola 12 *Syntax v učebnicích českého jazyka pro měšťanské školy* (s. 159–195), jež svou systematičností a podrobností představuje v naší odborné literatuře ojedinělou materiálovou analýzu, která jistě poslouží i dalším badatelům zkoumajícím dané období či sledujícím příbuzné jazykové jevy a jejich didaktickou aplikaci.

5. Význam disertace pro společenskou praxi nebo pro další rozvoj vědy

Předkládaná disertační práce jako celek i svými jednotlivými kapitolami představuje zdařilý počín v oblasti odborné literatury věnované historii jedné z oborových didaktik. Poskytuje dostatečné materiálové zázemí a pevnou oporu pro argumentaci v současných diskusích o směřování didaktiky českého jazyka a o didaktickém řešení syntaxe jakožto významného komponentu vytvářené jazykové kompetence žáků a na ní stavěné jejich komunikační kompetence ve vztahu ke čtenářské i komplexní gramotnosti.

6. Splnění podmínek disertace

Práce PhDr. Aleny Novotné *Výuka syntaxe českého jazyka na měšťanských školách v letech 1918–1939* svou kvalitou i kvantitou odpovídá požadavkům kladeným na disertační práce.

Autorčin výklad je logický, přehledný, nemohu však souhlasit např. s tvrzením na s. 11 o vzdělávacím obsahu oboru český jazyk, jež je podle ní „...pro přehlednost rozdělen do tří složek...“ – myslím si, že toto členění není motivováno právě přehledností. Podobně neakceptuji formulaci ze s. 13: „Československá meziválečná pedagogika vycházela z tradic československého pedagogického myšlení...“ – při vědomí, že Československo vzniklo v r. 1918, mi pro vytvoření československé tradice přece jen nějaká léta scházejí. Předpokládám však, že jde pouze o nejasné formulace, nikoli problém věcný. Stejně hodnotím i některé tvarové nesrovnalosti (ss. 65, 158, 222), neboť jinak je práce po formální stránce vyhovující (s výhradou s. 3, jež ovšem jako rámcová složka textu jeho obsah neovlivňuje).

Bez ohledu na tyto drobné výtky a s odkazem na výše uvedené skutečnosti s potěšením **doporučuji** posuzovanou disertační práci **k obhajobě**.

V Praze 17. 6. 2012

doc. PhDr. Eva Hájková, CSc.